

УДК 373.5.015.33:78

Л.М. Онофрійчук
м. Вінниця, Україна

РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка наукової проблеми. Естетичне ставлення до життя, здатність розуміти прекрасне в діяльності і мистецтві сприяє відродженню культурних традицій і забезпечує розвиток загальної культури підрастаючого покоління. Згідно з Концепцією художньо-естетичного виховання учнів система художньо-естетичної освіти та виховання має бути відкритою до взаємодії з представниками культури, стати ініціатором взаємодії і контактів для вдосконалення, відродження кращих національних культурних традицій і впровадження найсучасніших інноваційних ідей.

Загальновідомо, що мистецтво, зокрема музика, сприяє формуванню світоглядних уявлень, переконань, які стимулюють творчу активність особистості, її ціннісне ставлення до світу. Однією з умов ефективного впровадження цілісної системи художньо-естетичної освіти та виховання учнів є створення естетичного середовища, відкритого до активної взаємодії з навколишнім соціокультурним світом. Ефективність впливу музики на школярів залежить від певного рівня їх музичної освіченості, музично-слухового досвіду, активності залучення до художньої діяльності. Саме художньо-естетичний напрям шкільного життя має виконувати арттерапевтичну і превентивну функції.

Найбільш сприятливі умови для реалізації творчого потенціалу школярів створюються у процесі позакласної музичної діяльності, яка дає можливість розвивати індивідуальні інтереси, здібності, нахили школярів, розширювати кругозір з музичного мистецтва, формувати стійкі потреби самостійно пізнавати і примножувати навколишню красу. Спрямованість учителя на співтворчість з учнями в напрямку культуротворчої діяльності стимулює до подальших пошуків нових шляхів індивідуального розвитку дітей у майбутній життєдіяльності.

Аналіз основних досліджень із розв'язання поставленої проблеми. Окреслена проблема, враховуючи її соціальну значущість, інтенсивно обговорюється в широких наукових колах.

Загальнонаукове та теоретичне значення мають філософські праці, в яких естетична

культура особистості розглядається як частина загальної культури (А. Арнольд, Ю. Афанасьєв, І. Зязюн, М. Каган, В. Разумний).

Основу для вивчення закономірностей розвитку структурних компонентів естетичної культури особистості становлять психологічні дослідження (Л. Божович, Л. Виготський, О. Костюк, О. Леонтєв, Є. Назайкінський, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Якобсон).

У сучасних дослідженнях загальним питанням виховання людини культури, реалізації потенціалу особистості учня, створення атмосфери творчості присвячені роботи Е. Бондаревської, О. Газмана, Н. Крилової, В. Серікова, Л. Вяткіна.

Специфіку музично-естетичної культури школярів досліджували В. Медушевський, Є. Назайкінський, І. Немикіна, Р. Тельчарова, Б. Теплов.

Проблеми виховної роботи у загальноосвітній школі постійно привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених різних галузей знань з питань розвитку особистості (І. Зязюн, І. Карпенко, Г. Шевченко). Учені-педагоги неодноразово наголошують на важливості творчого розвитку дітей засобами мистецтва (Е. Абдуллін, Д. Кабалевський, Б. Неменський, Ю. Усов); акцентують увагу на необхідності музичного виховання молоді (Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, А. Щербо); розглядають різні аспекти естетичного виховання у контексті цілісного розвитку особистості (А. Зись, А. Капська, М. Киященко).

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей розвитку музично-естетичної культури школярів, які сприяють ґрунтовному засвоєнню художніх знань, спонукають до самостійних творчих пошуків у різних видах музичної творчості в процесі позакласної роботи.

Виклад основного матеріалу. Кожний вид людської діяльності потребує культури — вміння довести справу до досконалості. Ще римський оратор Цицерон вживав вираз «культура душі», вважаючи, що це особистісна якість, яка вказує на духовний розвиток людини, його здібності до рефлексії, здорового глузду. Латинське слово «humanitas» розкривало зміст розуміння культури того часу — сукупність навичок, умінь, а також результат умілої, майстерної діяльності людини.

Подальше звернення до класиків філософії, а також до сучасних філософських, соціологічних досліджень, присвячених проблемам культури особистості показало, що одна група вчених вирізняє, перш за все, діяльнісний аспект культури (Аристотель, Цицерон, Е. Маркарян, М. Каган), інша — особистісний (Кант, Гегель, Ніцше).

Представники німецької класичної філософії шукали сферу справжнього культурного існування і розвитку людини у сфері духу, у сфері моральної (Кант), естетичної (Шіллер) або філософської свідомості (Гегель).

У ХХ-ХХІ ст. втрачається первинний зміст поняття «освіта», яка формує особистість в умовах культури. «Людина освічена» сприймається як «людина інформована», але це не означає наявності в неї потенцій до відтворення культури і тим більш — культурних новацій. Іншими словами, основне протиріччя між сформованою системою освіти і соціальним попитом полягає в тому, що не визначені шляхи, методи і засоби переходу від інформативної освіти до освіти як особливої культурної діяльності.

Нині поняття «культурна людина» і «вихована людина» сприймаються як єдине ціле [7]. Поняття «культура», «прогрес», «творчість» присутні в усіх проявах нашого існування.

Співвідношення естетичної культури особистості та естетичної культури суспільства визначається тією мірою засвоєння естетичних цінностей, якою володіє конкретна особистість. Тому естетична культура особистості — це рівень опанування естетичною культурою суспільства. Проте вона виступає як міра універсальності та гармонійності особистості, забарвлюючи емоції, волю, і розум людини вмінням бачити, відчувати та створювати красу. Естетично розвинена людина ставиться до себе і до інших з розумінням унікальності та своєрідності іншого.

Феномен «естетична культура» особистості у сфері музичного мистецтва розглядається як цілісне утворення. Впливаючи на розвиток особистості, естетична культура сприяє формуванню

іншої якості мислення, започатковує розвиток загальнокультурних здібностей людини. У психолого-педагогічних дослідженнях особливо підкреслюється роль чуттєвого чинника, музичних емоцій при опануванні музичного твору (Л. Виготський, О. Костюк, О. Ростовський, М. Субота, Б. Теплов) [1].

Визначаючи структуру музично-естетичної культури школярів, О. Радинова визначила два компоненти, пов'язані з видами художньої діяльності: 1) індивідуальна музична культура дитини, яка включає його музично-естетичну свідомість, музичні знання, уміння та навички, які склалися у результаті практичної музичної діяльності; 2) музична культура певного соціуму, що містить твори народного та професійного музичного мистецтва, які регулюють музичну діяльність дітей та задовольняють їхні музичні потреби.

У своїх дослідженнях О. Радинова доводить, що в основі індивідуальної музичної культури особистості є музично-естетична свідомість, яка формується у процесі музичної діяльності. За допомогою музично-естетичної свідомості (естетичного ставлення людини до музики) відбувається осмислення музичних творів, своїх власних вражень [5].

На думку Л. Горюнової, в цілому поняття «культура» може інтерпретуватися як створення свого власного внутрішнього світу через творчість засобами різних видів художньої діяльності. Структура музичної культури, на її думку, складається з таких компонентів: інтерес до музичного мистецтва, естетичне спостереження, художньо-образне мислення, творчість у різноманітних формах спілкування з мистецтвом, разом з музичною діяльністю, естетичним смаком [2].

За Д. Кабалецьким, мета музичного виховання — формування музичної культури як невід'ємної частини духовної культури особистості. Музична культура школярів акумулює в собі три компоненти: музикальність, музичну грамотність та музично-творчий досвід дитини. За схемою видатного педагога, основне місце належить музичній грамотності, яку він розуміє як здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, народжене життям і нерозривно пов'язане з ним [4, с. 4].

Музичну культуру особистості визначають: любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм і жанрів, що спонукає сприймати її на емоційному рівні; уміння чути музику як змістовне мистецтво, що несе в собі почуття і думки людини, життєві образи й асоціації; здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музичного образу і характером виконання твору [3]. Отже, під музичною культурою особистості розуміється її індивідуальний соціально-художній досвід у сфері музичного мистецтва, в основі якого лежить активне сприймання музики. «Справжнє, усвідомлене сприймання музики — основа всіх форм залучення до музики, коли активізується внутрішній духовний світ учнів, їхні почуття та думки. Поза сприйманням музика як мистецтво взагалі не існує» [2, с. 28].

Отже, у своїй роботі вчитель має формувати почуття прекрасного в учнях, підтримувати в них захоплення музичним мистецтвом, чітко реагувати на всі прояви прекрасного в житті та мистецтві, тобто самому бути культурною освіченою людиною.

Позакласна виховна робота — це, з одного боку, педагогічна система, що володіє цілісними властивостями і закономірностями функціонування, а з іншого — невід'ємна частина системи освіти. З цієї причини однією з центральних проблем методики позакласної виховної роботи завжди була проблема взаємозв'язку урочних і позаурочних занять.

У позакласній роботі існує багато різноманітних форм — навчальні, ігрові, змагальні, індивідуальні, групові; напрямків — музичні, літературні, театральні тощо. До традиційних виконавських форм залучення школярів до музичного мистецтва належать: хор, ансамбль, гурток любителів музики, музичний театр. Робота виконавського колективу завжди повинна мати результатом концертні виступи, які розвивають інтерес до музичної творчості як у виконавців, так і слухачів, виховують такі особистісні риси, як організованість, відповідальність, сценічну культуру, вміння контролювати свої емоції.

Усі напрямки та форми позакласної роботи мають свої специфічні особливості, завдяки яким розвивається творча особистість школяра. Позакласна музично-творча діяльність є саме

тією ланкою освітнього процесу, де можлива динамізація як пізнавальної, так і творчої активності особистості учня за умов реалізації самостійного творчого пошуку, інтелектуальної ініціативи з опорою на естетичну потребу, зацікавленість, стійкий інтерес.

Позаурочна (позакласна) виховна діяльність з учнями характеризується застосуванням варіативних форм.

1. Колективно-масова форма позакласної роботи — охоплює одночасно значну кількість учнів як слухачів, глядачів або учасників колективних заходів (лекції-концерти, культпоходи, тематичні вечори, вечори-зустрічі з відомими людьми, участь у художній самодіяльності, творчих оглядах-фестивалях, виставках, звітах аматорських гуртків).

2. Групова форма об'єднує учнів для проведення виховних заходів у позаурочний час за певною програмою (гуртки, клуби, студії та об'єднання за інтересами). Позаурочна виховна діяльність — це сфера формування різноманітних інтересів школярів, джерело виникнення нових, більш конкретних уподобань, спрямованих на творчу самореалізацію та розвиток здібностей. Саме інтерес, зацікавленість, жага пізнання, потреба у спілкуванні, бажання самовдосконалення є головними консолідуючими чинниками гурткової діяльності школярів у позаурочний час. Діяльність гуртків музично-естетичного напрямку спрямована на розвиток естетичних смаків, розуміння краси мистецтва, природи, людських стосунків.

3. Індивідуальна робота під керівництвом учителя виховує самостійність у здобутті та поглибленні теоретичних знань, практичних умінь і навичок.

Слід зазначити, що учні мають бути не пасивними свідками, а активними учасниками організації та проведення позакласних заходів. Важливою умовою самостійності школярів є опанування різних ролей — актора, співака, музичного редактора, глядача, костюмера тощо. Організація заходу надає учням можливості для самореалізації, якщо відповідає критеріям: опора на минулий і теперішній досвід; можливість брати участь на добровільних засадах; відповідає ідеалам, смакам, інтересам, віковим і статевим особливостям дітей; містить драматургію, що імпонує модним уподобанням; має простір для вільної імпровізації; містить ігрові елементи; навчає учнів продуктивно розпоряджатися власним вільним часом.

Заняття в гуртках зближує учнів, пробуджує почуття відповідальності, колективізму, рівноцінності з партнером у будь-якій творчій взаємодії, створює умови для вияву творчих здібностей і доцільного проведення часу. Комунікативний характер діяльності здатний перетворитися на потужний соціокультурний чинник і засіб педагогічного впливу.

Педагогічні методи художньо-естетичного виховання умовно можна об'єднати в три групи. Перша група включає методи стимулювання і збагачення сприймання та інтерпретації творів мистецтва. Застосування методів цієї групи викликає у школярів прагнення до опанування цінностями мистецтва, сприяє формуванню естетичної свідомості, світосприймання. Емоційне стимулювання художнього сприймання учнів, зміцнення і розвиток їх здібностей передбачає введення різноманітних прийомів, передусім інтригування, ігрових ситуацій, де акцент робиться на процеси емоційного переживання. В ігровій діяльності розвивається здатність школярів співвідносити художні предмети та явища з навколишнім світом, продуктивно конструювати їх за допомогою уяви.

Іншу групу методів виховання складають методи сприяння творчості в художньо-практичній діяльності, які здійснюються опосередковано за допомогою прийомів емоційного впливу. Головним їх змістом є спрямованість на створення сприятливих, позитивних емоційно-психічних станів учнів у процесі художньої діяльності, створення атмосфери творчого пошуку, емоційної активності і захопленості (ігрові імпровізації, бесіди, дискусії, взаємні характеристики, критика і самокритика).

Третя група об'єднує методи, спрямовані на стимулювання і регулювання соціокультурної діяльності. За допомогою цих методів стимулюється самоорганізація школярів, соціальна активність, ініціативність та свідомість у ставленні до різних явищ культури. Школярі мають розмірковувати, об'єктивно оцінювати художні явища, знаходити в них позитивні або негативні сторони, співвідносити із своїми морально-естетичними позиціями.

У позакласних формах роботи музика представлена в різних аспектах: 1) музика, що виконує драматургічну функцію (мелодія-лейтмотив свята, звукові заставки-характеристики тощо); 2) окремі музичні номери (інструментальні, вокальні, танцювальні; музика в мовних жанрах, музика в оригінальних жанрах). Але головним є те, що музичне мистецтво повинно нести смислове та емоційне навантаження протягом усіх занять. У процесі вирішення художніх практичних завдань учні не тільки пізнають мистецтво, визначають естетичну цінність творів, але й набувають умінь застосовувати набуті знання в інших видах навчальної діяльності. Відчуття відповідальності перед глядачами і партнерами спонукає учнів до самовдосконалення. Такий підхід сприяє вихованню здатності до самокритичного аналізу особистісних досягнень та певних недоліків у вирішенні творчих завдань. Водночас створення відповідних умов для оволодіння різноманітними видами художньої творчості та стимулювання учнів до саморозвитку формують аналітичні уміння, пробуджують творчу активність учнів на всіх етапах їх розвитку.

Висновки. Практика виховної роботи в школі показала, що для розвитку естетичної культури особистості необхідне стимулювання самостійності вибору учнями видів художньої діяльності, які найбільше відповідають їхнім запитам. Під самостійністю розуміється здатність без сторонньої допомоги виконувати творчі завдання, оцінювати результати власних досягнень у творчій діяльності. Враховуючи динаміку змін інтересів і запитів вихованців, учителем приймаються відповідні стратегічні рішення для організації самостійної пізнавальної діяльності учнів. Учитель застосовує альтернативні завдання, які відзначаються різноманітністю та рівнем складності, сприяють повному прояву особистісного естетичного бачення, саморозвитку в процесі відтворення сценічного образу та ілюстрування його характеру художніми засобами співу, пластики, художнього мовлення, гри на музичних інструментах.

Таким чином, розглянуті шляхи активізації творчого процесу забезпечують ефективність музичної діяльності школярів в умовах позакласної роботи. Їх використання дозволить успішно вирішити проблему розвитку естетичної культури школярів у позакласній діяльності, результати якої повинні оцінюватись у широкому соціокультурному контексті.

Література:

1. Барвінок І. В. Формування музично-естетичної культури молодших школярів в умовах культурно-дозвілєвої діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / І.В. Барвінок; Київ. нац. ун-т культури і мистец. — К., 2000. — 19 с.
2. Горюнова Л.В. Воспитание музыкального вкуса и развитие музыкального восприятия у школьников // Л.В. Горюнова // Музыкальное воспитание в школе. М., 1971. Вып.7. — С. 15-21.
3. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский - М.: Просвещение, 1984. — 206 с.
4. Кабалевский Д. Б. Прекрасное пробуждает доброе / Д. Б. Кабалевский - М.: Просвещение, 1973. — 336 с.
5. Радынова О. Музыкальные шедевры. Песня, танец, марш / Ольга Радынова. — М.: Сфера, 2010. — с.88.
6. Режисура шкільних свят / упоряд. М. Голубенко, О. Шатохіна. — К. : Шк. Світ, 2009. — 128 с.
7. Шендрик А.И. Теория культуры: Учеб. пособие для вузов / А.И. Шендрик. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002. — 519 с.

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури і педагогічної практики розкрито можливості позакласної роботи музичного напрямку для розвитку естетичної культури школярів та визначено шляхи, які сприяють ґрунтовному засвоєнню художніх знань, спонукають до самостійних творчих пошуків у різних видах музичної діяльності — слуханні, співі, танцях, грі на музичних інструментах. За допомогою педагогічних методів учитель повинен стимулювати творчий розвиток вихованців в процесі створення характеру художнього образу і формувати їх естетичний світогляд.

Ключові слова: естетична культура школярів, позакласна робота, музична діяльність школярів.

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы и педагогической практики раскрыты возможности внеклассной музыкальной деятельности в развитии эстетической культуры школьников, и определены пути, способствующие глубокому освоению художественных знаний, побуждающие к самостоятельным творческим поискам в разных видах музыкальной деятельности — слушании, пении, танце, игре

на музыкальных инструментах. Учитель, с помощью педагогических методов, должен стимулировать творческое развитие воспитанников и формировать их эстетическое мировоззрение.

Ключевые слова: эстетическая культура школьников, внеклассная работа, музыкальная деятельность школьников.

This article which based on the analysis of psychological and pedagogical literature and pedagogical practice uncovered opportunities of extracurricular musical activity for pupil's aesthetic culture. And also was defined ways which contribute to the development of artistic knowledge in different types of musical activity — listening, singing, dancing, playing musical instruments. The teacher using pedagogical methods must stimulate creative development of his pupils and form their aesthetic world view.

Keywords: pupil's aesthetic culture, extracurricular work, pupil's musical activity.